

NA BUSCA DUNHA INCLUSIÓN SOCIAL COMPARTIDA. Perspectivas do Traballo Social en Grupo

*Pepa Vázquez
Traballadora Social*

RESUMO

Este artigo, mostra o marco do traballo social en grupos, cunha pequena perspectiva teórica e dúas experiencias prácticas no campo da inclusión social activa, ao longo de 10 anos de traballo. Ofrécese demais unha reflexión final sobre o encaixe desta perspectiva no traballo social comunitario.

PALABRAS CLAVE

Grupos, empoderamento, experiencias, comunidade, inclusión activa.

RESUMEN

Este artículo, muestra el marco del trabajo social en grupos, con una pequeña perspectiva teórica y dos experiencias prácticas en el campo de la inclusión social activa, a lo largo de 10 años de trabajo. Se ofrece además una reflexión final sobre lo encaje de esta perspectiva en el trabajo social comunitario.

PALABRAS CLAVE

Grupos, empoderamento, experiencias, comunidad, inclusión activa.

ABSTRACT

This article provides a general overview of the framework of group social work, as well as a brief theoretical approach and two practical cases in the area of active social inclusion corresponding to 10 years of work. It also offers a final consideration about the way in which this approach fits into community social work.

KEY WORDS

Groups, empowerment, experiences, community, active inclusion.

Recoñecementos

Este traballo non sería posible sen Silvia Gálvez, Geli Rodiño e Marcos Cardoso, cada un no seu momento contribuíu de forma que se puidera levar a cabo esta práctica e tamén na elaboración do artigo.

Igualmente M.ª José Andiión, Silvia Rodríguez, Beatriz Leclere, Lisa Dacosta, entre outras compañeiras de profesión que de xeito claro proxectan un “que facer” e un “non facer” neste noso traballo tan complexo e incomprendido.

Franciso X. Aguiar, que é o meu editor, débolle horas de supervisión.

Evidentemente, ás persoas participantes, algunhas dende o anonimato, outras dende a primeira liña, como Virginia Ojea, Miguel Luque, Teresa Patiño, Rafael Costa, M.ª Dolores Pintos, Ángel Darrosa e Toño Ramírez, que cren en si mesmos a maior parte do seu tempo, que sentiron a forza do grupo e que puxeron o seu esforzo sen obter case nada a cambio.

A todos eles, moitas grazas

Contacto coa autora: pepa1@cgtrabajosocial.es
<http://supervisionsocial.blogspot.com>

O ALCANCE DO TRABALLO EN GRUPO NOS PROCESOS DE INCLUSIÓN

Conceptos básicos sobre inclusión social.

Hoxe en día está amplamente aceptado que o concepto de pobreza non reflicte claramente a realidade coa que nos atopamos os profesionais dos servizos sociais. O concepto de pobreza estaba fundamentado en criterios de tipo económico, aínda que é certo que progresivamente foron tomando forma as outras dimensións implicadas.

A exclusión social é un concepto máis integrador, na medida en que supón a existencia dun conxunto de factores non económicos presentes na nosa sociedade que enmarcan, sen dúbida a natureza complexa do fenómeno. Gil Villa (2002), entende que desde o enfoque da complexidade non existe unha exclusión, senón varias, que non son facilmente identificables e que incluso é unha realidade con aspectos excluíntes e incluíntes. Desbota polo tanto os enfoques baseados na dualización (incluído-excluído, dentro-fóra), considera que son enfoques simples que non toman en consideración a complexidade do contexto e propón un enfoque que considere

as características peculiares de cada exclusión dentro do contexto no que se sitúa.

Na actualidade, estase xerando nalgúns persoas que gozaban de boas condicións de vida, unha sensación de incerteza, producida por situacións coxunturais ou estruturais que lles fan “entrar” en situacións de exclusión e de falta de recursos para sobrevivir. Cando falamos de incerteza referímonos á sensación de inseguridade que sofre gran parte da poboación segundo a cal, un feito desequilibrador na súa vida pode levar á exclusión social. Non nos é alleo que cada vez medra máis a sensación de vulnerabilidade froito da precarización nas condicións de traballo, da debilitación dos lazos familiares e/ou comunitarios, das dificultades de acceso á vivenda e deficiencias de habitabilidade en edificios e vivendas, sen esquecer o discurso mediático e político de “crise” entre outras.

Na necesidade de recoñecer as dimensións afectadas nos procesos de exclusión resulta interesante a achega de Patrocínio de las Heras (1997), cando partindo dunha definición de pobreza avanza na liña de entender o carácter multidimensional do fenómeno. Desde o seu punto de vista, a pobreza non debe entenderse como unha cuestión económico-monetarista, senón relacionada cos dereitos das persoas. Requírese ter en consideración unha serie de prerequisites para o seu estudo: a) partir de que é un fenómeno social e, polo tanto, non é propio dos “suxeitos afectados senón dos mecanismos e estruturas que os producen; b) considerar que é un fenómeno social relativo referido tanto á satisfacción das necesidades básicas como á carencia de determinadas capacidades que poden requirir o uso de certos bens para poder estar capacitado ou participar na interacción social (refírese á posibilidade de participar, como un dereito, elementos básicos da sociedade de benestar); e c) pensar no seu carácter relacional, remítenos á súa natureza multidimensional. *“O que está en xogo son os dereitos sociais e a posibilidade-imposibilidade, capacidade-incapacidade dunha serie de persoas para poder exercelos”.*

Afirma Patrocínio que este fenómeno funde as súas raíces na propia “entraña” da sociedade baseada nun concepto utilitarista da persoa e unha filosofía da desigualdade. A intervención social debe considerar esta multidimensionalidade e dirixir tamén a súa acción a mudar os mecanismos sociais que producen desigualdade e xeran pobreza. Nesta mesma liña o CES (1997) fai referencia ao cambio de noción de pobreza a exclusión social por parte da Unión Europea, sinalando “o carácter multidimensional dos mecanismos polos que as persoas e grupos se ven excluídos da participación nos intercambios, prácticas e dereitos sociais que constitúen a integración social. O concepto de exclusión social engloba causas e efectos da pobreza”.

Neste percorrido, non se pode deixar de nomear a Tezanos (1999), polo seu traballo no campo que nos ocupa, cando nos di que os excluídos son todas aquelas persoas que dalgún xeito se atopan fóra das oportunida-

des vitais que definen unha cidadanía social plena, na sociedade dos nosos días. Asistimos ao respecto na nosa sociedade a un aumento importante das desigualdades relacionadas co predomínio político de enfoques pouco sensibles á solidariedade social que están en consonancia coa lóxica dos novos modelos produtivos emerxentes. Recoñécese como as transformacións sociais, o desenvolvemento tecnolóxico están xerando procesos de exclusión cara a unha sociedade cada vez máis polarizada. Tezanos entende que o fenómeno da exclusión é de natureza estrutural e que o seu carácter multidimensional conduce a que certos individuos se atopen en situacións que non lle permiten ser considerados como membros de pleno dereito da sociedade.

Recollendo as distintas achegas dos autores nomeados anteriormente, desde a miña perspectiva tanto os enfoques estruturalistas como liberais deixan pouca marxe de manobra ás persoas inmersas nos procesos de “exclusión-inclusión” e incluso aos profesionais da intervención social. Admitindo a complexidade e multidimensionalidade do fenómeno, é preciso situarse ante as **persoas non como obxectos de intervención senón suxeitos de acción.**

Os factores estruturais que condicionan os procesos de inclusión social, preséntanse a miúdo como inabarcables para os suxeitos que sofren exclusión social e para os propios profesionais que traballan con estes suxeitos. Deste xeito, traballador/a social e usuario/a están condenados a manter unha relación de poder asimétrica na que se poñen de manifesto, por parte do/a traballador/a social, as esixencias das institucións precisas para que as persoas consigan a “inclusión social”, e por parte dos usuarios/as, a obriga de ter que seguir as indicacións profesionais sinaladas baixo a ameaza de perder dereitos “graciables” ou ser condenado á “desaparición social”.

Deste xeito, tanto o profesional como o usuario están, polo tanto, imbuídos nunha dinámica institucional perversa desde a cal resulta complicado establecer unha verdadeira relación de colaboración e confianza. Con esta perspectiva resulta imprescindible para o Traballo Social deseñar encadres de intervención que faciliten a complementariedade do binomio traballador/a social-usuario/a. Particularmente, son partidaria de abandonar o enfoque clínico e asumir a achega freiriana dunha “acción social dialóxica e transformadora”.

Desde este orzamento de partida, a nosa acción na loita contra os procesos de exclusión ten que partir da análise dos factores de exclusión presentes na realidade, pero esta análise é compartida entre profesional e usuarios/as a través do diálogo igualitario que ten por obxecto a transformación persoal e social.

Nesta modalidade de intervención os/as usuarios/as son suxeitos de acción que xunto con outros e outras interpretan a realidade social e deséñan accións de cambio. É recomendable traballar dende os niveis de intervención grupal e comunitario xa que se entende que unha acción transformadora ten que ser unha acción participada.

Trazos da exclusión social

Natividad de la Red (1993) fainos unha achega que está hoxe en día de moita actualidade, na liña de que aínda que hai uns anos algunhas características da pobreza tradicional ligadas as políticas de corte asistencialista parecían atenuarse, mentres se descoidaban os fenómenos estruturais que producen desigualdade. Un dos efectos desta realidade sobre as políticas actuais en momentos de crise é a volta a modelos xustamente asistencialistas, xa que non se actuou sobre as causas nin no fortalecemento do capital humano das persoas en situación de exclusión.

Deste xeito, o desemprego segue sendo dos factores máis influíntes nos procesos de exclusión, xa que incide no illamento e na fraxilización das relacións e vinculacións sociais. Recóllese a achega de Castel (1997) cando expón a idea da exclusión como un proceso de “desafiliación” que se mostraría en dous eixos:

- O eixo da integración laboral-económica (desemprego, traballo precario...).
- O eixo da inserción social-familiar-relacional (familia, amigos...).

Así pois, a orixe da exclusión pode estar nun ou outro eixo e afectar-se mutuamente chegando a unha situación de exclusión extrema. Como xa é coñecido, neste proceso Castel diferencia tres zonas: a) a zona de integración, caracterizada por que os suxeitos posúen traballo estable, unha inscrición relacional sólida, quedan fóra do ámbito da intervención social e en todo caso poden ter problemas de orde psicolóxica (falaríamos aquí de pobreza integrada); b) a zona de vulnerabilidade, é unha zona de inestabilidade xeral, precariedade laboral e fraxilidade dos soportes familiares e sociais; e, c) a zona de marxinalidade ou exclusión, caracterizada pola falta de traballo, o illamento social e/ou por ser beneficiarios de prestacións sociais.

A zona de vulnerabilidade funcionaría como unha especie de acordeón e dependendo das crises estruturais alimentaría á zona de integración ou á de exclusión.

Esta análise non é nova, e mantense na actualidade incluso dende posicións que tradicionalmente non foron consideradas vangardistas como pode ser o informe Foessa de Cáritas (2012), na que ademais de recoller todo o exposto manteñen as liñas de traballo en tres eixos, asistencia, promoción e a transformación, nesta última vincúlense estas experiencias.

Dúas experiencias de traballo con grupos

O contexto no que se desenvolveron foi o Equipo Municipal de Inclusión Social do Concello de Pontevedra (2002-2011), formado por unha educadora social e unha traballadora social durante 5 anos, e posteriormente por unha segunda traballadora social, este aumento de persoal fixo posible que despois de 3 anos de rodaxe en equipo, puideramos plasmar a segunda experiencia, deseñando o Club da Boa Vida que agora é a Asociación Filantrópica, Inclusión Social Activa Boa Vida. Obviamente o equipo levaba adiante un plan de traballo completo na execución do I e II Plan galego de inclusión social.

Grupo de Busca Activa de Emprego

A primeira experiencia, **Grupo de Busca Activa de Emprego** (BAE en diante) parte do traballo coordinado que se realizou durante 4 anos (2003-2006) coa Unidade de Día de Drogodependencias do mesmo concello; a decisión técnica co apoio político correspondente, permitiulle unir os nosos esforzos para poder deseñar accións sociais que posibilitasen a incorporación social daquelas persoas que acudían a ambos os servizos que na súa maioría eran beneficiarias de prestacións sociais económicas.

Os grupos previos estiveron centrados na formación destas persoas para a adquisición de habilidades para a busca de emprego. Partíamos entón de considerar que era preciso traballar as competencias sociais das persoas para que elas mesmas procurasen un emprego. A nosa intervención baseouse fundamentalmente na inserción laboral como medio para acadar a inserción social.

Durante este tempo tamén se desenvolveu o proxecto GOSEL (grupo de orientación e inserción social e laboral) que tiña como obxectivo fundamental a xeración de alternativas viables de autoemprego no eido da economía social que “rompera” a frustración que a moitas persoas lles provocaban as constantes expulsións do mercado laboral convencional.

Nestes anos de intensa actividade deseñamos o grupo de busca activa de emprego (BAE) que é coma o colofón dos grupos previos e que, en poucas palabras, representa un intento de incorporar a “dimensión social” aos procesos de busca de emprego, este intento non deu os froitos que se esperaba, no ámbito da inclusión social, transformouse nun club de emprego que se conseguía o obxectivo de practicar a busca de emprego en grupo e iniciarse no mercado laboral.

O BAE xurde, pois, a partir dos clásicos cursos de técnicas de busca de emprego nos que, normalmente, a aprendizaxe se ensina no “ambiente artificial” da aula, detectamos a necesidade de pór en práctica os contidos traballados, xa que as características da poboación en exclusión ou en risco de exclusión, levan a que moitas veces as persoas non se impliquen poste-

riormente en procesos de busca, polo cal se fai preciso un seguimento das aprendizaxes e prácticas realizadas.

A metodoloxía definida no proxecto tivo un marcado carácter flexible, no que o deseño das sesións foi aberto permitíndonos ir planificando e avaliando sesión a sesión e adaptándonos aos emerxentes do grupo, partimos deste deseño tipo:

5´	15´	25´	15´	25´	5´
Presentación	Tema central	Informacións	Descanso	Programación semanal	Despedida

Realizamos un deseño dos contidos que consideramos debían ser tratados no grupo como temas centrais de traballo, propios da práctica da busca de emprego, a entrevista, o currículo etc. Iniciamos a primeira sesión cunha definición do grupo para darlle sentido e aclaramos os obxectivos e as actividades que se ían perseguir con base na idea de: “todos/as estamos buscando traballo” e “que podemos facer?” Ademais de repasar as técnicas de busca de emprego coa exposición de casos reais, tamén se traballou o autocoñecemento, a autoestima e o stres como eixes fundamentais nunha busca de emprego exitosa.

Os obxectivos definidos inicialmente pretendían á creación dun espazo de traballo semanal que facilitase o coñecemento mutuo das persoas participantes, a partir do que se fosen xerando tarefas individuais e de grupo que desen acceso á información laboral útil.

As persoas que desexasen participar no grupo debían comprometerse a asistir todas as semanas durante tres meses a unha sesión de hora e media, e a ir realizando as tarefas de busca de emprego que decidiran. Preferentemente accederon a este grupo aqueles que xa tiñan feito cursos de técnicas de busca de emprego e ou un mínimo proceso de orientación laboral. O número de participantes estivo entre 5 e 15.

Realizamos as sesións coa presenza de dous traballadores sociais, con roles definidos en cada planificación, ben de guía ou de rexistro.

Deseñamos os nosos instrumentos adaptándoos ás nosas necesidades, o diario de campo, follas de rexistro de actividade individualizada, rexistro de asistencia, planificación e avaliación que se cubriron sempre antes e despois de cada sesión, e un cuestionario de avaliación final dos participantes.

A técnica máis utilizada foi a escoita activa engadindo unha moderación participativa, tamén as de presentación, cohesión de grupo, exposicións, propias de todo traballo en grupo.

Realizamos a **avaliación** das 11 sesións realizadas, dende a perspectiva dos técnicos e dende as persoas participantes.

Dende o punto de vista técnico, no ámbito cualitativo, pasaron polo grupo un total de 14 persoas, das que 9 aproveitaron todo o programa. A medida de asistencia a sesións foi de 7 persoas, sendo a sesión na que menos persoas acudiron 5 e na que máis de 11, as razóns da diversa asistencia foron todas diferentes, dende o inicio da actividade laboral, ate o abandono por non considerar de axuda o grupo para a busca de emprego.

A valoración profesional que facemos da asistencia non pode ser positiva, gustaríanos mellorar os niveis de asistencia, xa que é un dos hándicaps da poboación participante. Igualmente pensamos que se poderían mellorar estes tres aspectos:

- Selección dos participantes.
- Percepción da busca de emprego.
- Cohesión de grupo.

Sen esquecer, obviamente, que a heteroxenidade forma parte das características de calquera grupo humano, tamén aquí se fai patente é constitúe tanto unha dificultade á hora de explicar contidos ou traballar con habilidades, como un reto á hora de compartir a idiosincrasia particular e as cuestións comúns.

Un dos instrumentos de avaliación utilizados que nos permitiu coñecer a evolución individual de cada un/unha dos integrantes é as follas de rexistro de actividade individualizada. Este instrumento é un documento onde están rexistradas todas as tarefas que as persoas participantes programaban dunha semana para a outra e o resultado da execución destas. Os froitos do dito traballo individual permite extraer temas centrais que logo foron debatidos no grupo.

Evidentemente, non se pretende detallar toda a produción que realizaron os compoñentes do grupo, cuestión que se entregou por escrito, en entrevista individual a cada persoa participante, no que se contabilizaron os logros e se fixeron as recomendacións oportunas.

En termos xerais, as persoas asistentes estiveron satisfeitas co resultado da súa participación no grupo, puntuaron por riba da media. As temáticas peor valoradas foron o obxectivo profesional e a chamada telefónica, podería ser no primeiro caso por algunha dificultade na comprensión do termo e no segundo porque efectivamente botan en falta máis práctica. En xeral, as puntuación son moi altas.

Como resultados cualitativos, ademais dos transversais de asistencia, imaxe persoal, puntualidade etc. pódense destacar os seguintes relacionados coa busca de emprego:

- O 100% dos participantes do grupo realizou programacións de tarefas semanais para a busca de emprego.
- O 100% dos participantes no grupo foron quen de axustar a programación a cada realidade persoal.
- Todos/as executaron algunha tarefa das programadas para a semana.
- As tarefas máis realizadas foron:
 - Ler o xornal.
 - Ir ao SEPE periodicamente.
 - Facer e completar o currículo.
 - Chamadas telefónicas e entrevistas de traballo.
 - Elaboración de listados de empresas.

Realízase, tamén, unha avaliación que ten por obxecto coñecer que contidos foron mellor asimilados polos compoñentes do grupo. Os resultados foron os seguintes:

- Todos/as utilizan unha axenda ou caderno para a busca de emprego.
- Teñen claro o seu obxectivo profesional.
- Practicamente todos/as saberían realizar unha chamada telefónica.
- Todos/as fixeron e repasaron o seu currículo.
- A maioría busca emprego e mira o xornal diariamente.

Da perspectiva das persoas participantes, obtida polos cuestionarios finais, destacamos aquí, cuestións que nos chamaron a atención para ter en conta nas nosas programacións e que normalmente non se deseñan, como por exemplo a necesidade de que o espazo fose distendido e incluso divertido, “sentimos cando un profesional cre no que fai”, “seguridade no grupo”, “ser tratados como adultos sen ser xulgados” “ser aceptados”... poder ter no grupo un espazo de expresión de sentimentos, pensamentos, acordos e desacordos... necesitamos identidade de grupo que recolla os momentos bos e non tan bos polos que pasan os seus integrantes.

Tamén con referencia aos obxectivos programados, recollemos aquí textualmente as impresións das persoas participantes:

- “Sinto que non estou soa na busca”.

- “Foi estupendo, fixen un grande esforzo”.
- “Axudoume a poñer en común como se ten que buscar e a comentar entre todos os plans”.
- “Deume máis confianza en min mesma”.
- Foi un xeito de “acompañarse mutuamente”.

Valoraban positivamente o grupo como espazo de encontro e como un mecanismo que pode axudar a autodisciplinarse.

A actividade do grupo foi complementada pola xeración dun novo programa experimental: a Aula Aberta de Emprego, este espazo nace pola necesidade expresada de moitas persoas, que non tiñan posibilidade de acceder á información e medios para a busca de emprego, e pola apertura e flexibilidade que os profesionais tiñamos para crear instrumentos e técnicas axeitados ao que vai acontecendo no desenvolvemento da vida do colectivo que atendiamos; mantívose ate o peche do servizo.

O Club da Boa Vida

A segunda **experiencia Club da Boa Vida** nace en xaneiro do 2010, froito do traballo previo, e co club de emprego xa consolidado, volvemos a atoparnos cun grupo de persoas que ou ben non buscaban traballo (despois de asumir que non tiñan espazo no mercado laboral e de buscar sen obter resultados) ou a súa empregabilidade era nula, pero o seu nivel de habilidades era medio, polo que outros grupos en funcionamento non cubrían as necesidades de ocupación do tempo libre, mantemento das habilidades adquiridas, e de relacións humanas (autoapoio).

A partir desta necesidade deseñei o Club da Boa Vida que, de entrada, provocou o sorriso naqueles que lían o cartel e preguntaban en que consistía a actividade, tratábase diso, de provocar benestar, empezando polo sorriso, e practicando habilidades conxuntamente.

Con máis intuición e memoria do estudado, que referentes teóricos definidos iniciamos o camiño cun breve proxecto que lle deu marco á actividade.

A miña opción, á hora de planificar a actividade, foi non dar “charlas”, nin facer “dinámicas de grupos”, quería que a xente compartira o seu saber e así multiplicar os coñecementos, e a partir das prácticas individuais crear coñecemento de grupo.

Se a flexibilidade foi un dos elementos guía na **metodoloxía** do BAE, pódese dicir que no Club da Boa Vida foi a guía principal, tiñamos unha soa profesional para levar un grupo aberto no que practicar as habilidades sociais, nunha sesión semanal de hora e media de duración.

O deseño das sesións fíxose conxuntamente coas persoas participantes dando como claves a aprendizaxe, e a participación totalmente voluntaria, con incorporación e abandono en función do cumprimento das expectativas persoais, comunicándoo previamente.

A estrutura do traballo do grupo quedou definida despois de dúas sesións nas que decidimos deseñar dous tipos de sesións na **sesión tipo “planificación”** dedicaríamos a primeira parte ao traballo “intelectual” de pensar e planificar a seguinte sesión, en función dos temas que o grupo sentise a necesidade de coñecer, para o descanso, contamos con cafeteira e lavadoiro da Unidade de Día de Drogodependencia; as persoas participantes achegaron enxoval e acordaron poñer cada un, cando puidera, 50 céntimos, para a compra do café, infusións, e azucre, este espazo xestionárono eles cun responsable de referencia. A segunda parte da sesión sería de xogos de mesa (xadrez e parchís) e calceta, coa idea de crear un espazo de distensión natural e de aprendizaxe, ademais de crear algo físico dende o grupo, intentaríamos facer un *patchwork* de cores.

A sesión tipo **“grupo”** tería un tema central de traballo elixido e preparado na sesión anterior cunha persoa que o guiaría que, en principio, sería a traballadora social con un dos participantes, despois do descanso faríamos igualmente xogos de mesa e calceta.

Ao igual que no BAE, tanto os instrumentos de rexistro como as técnicas utilizadas foron adaptadas ás temáticas tratadas, levouse a cabo un rexistro das sesións en diario de campo, e as correspondentes follas de planificación e avaliación, ademais de ensinar a realizar actas das sesións a tres participantes, creouse tamén un arquivo do grupo no que as persoas que se ían incorporando podían consultar o traballo feito previamente e valorar se desexaban incorporarse ao grupo. As técnicas de dirección de asembleas participativas e educación popular foron a base sobre a que se sustentou o grupo, sen esquecer o traballo en rede, no que tanto institucións como empresas participaron.

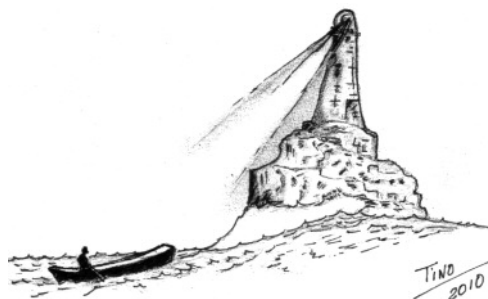
A complexidade deste traballo e a falta de referentes fai que **avaliación e resultados** deste sexa tamén complexa e non encaixable nas clásicas avaliacións como a que reflectimos no BAE, evidentemente usamos tres cuestionarios de avaliación e as persoas participantes mostraron un alto grado de satisfacción coa súa participación no grupo; ante esta complexidade espero que os elementos que recollo como resultados sexan de utilidade ás traballadoras e traballadores sociais que neste momento teñen que reinventar a súa tarefa diaria e se animen a quitarlle o po aos coñecementos do traballo social con grupos.

Un dos resultados das 38 sesións do 2011 e das 32 do 2010, foi que 10 das, 37 persoas que pasaron polo grupo recuperaron ou adquiriron unha autoestima que lles permitiu definirse a si mesmos individual e colectivamente; ademais do traballo no grupo a EAPN (Rede Galega de Loita Contra

a Pobreza) e a Fundación Emaus (moitas das persoas participantes neste grupo formaran parte anteriormente do proxecto TESELA), influíron decisivamente neste proceso, convidáronnos ás I Xornadas de participación de persoas en situación de pobreza e exclusión, e máis tarde ao I Congreso de participación cidadá de persoas en risco de pobreza e exclusión social, un en Santiago e outro en Madrid, á volta de ambos os encontros, os participantes conectaron como enchufe que da luz ao noso traballo no grupo Boa Vida, coa conciencia da propia situación e das posibilidades que isto lle daba en conexión con outros “pobres do mundo”. Con esta toma de conciencia empezan algúns participantes a sentir a necesidade de organizarse fóra da institución municipal.

O nome do grupo resultou ser identificativo na súa evolución. As persoas participantes sentíanse a gusto co nome, aínda que por momentos se lles antollara “pouco serio”, pero ao mesmo tempo si que “agarraron” a idea de estamos “mal” pero queremos vivir “ben”, dez meses despois de ter iniciado a andadura traballamos sobre a identidade do grupo quedando definido despois de 4 sesións e case un ano de traballo en equipo:

Somos un grupo de persoas, agradables con “problemas de todo tipo”, con “dificultades”, en situación de “vulnerabilidade social”, que nos reunimos para levar a vida mellor (opinar, acompañar, aprender, axudar, reivindicar, “ser referente”) coa idea de darlle participación e esperanza a todo o que queira formar parte do grupo.

Nese contexto xorde a idea da imaxe corporativa e un participante fai un faro que entre todos modificamos.

Quero destacar dúas cuestións que as persoas participantes sinalaron como importantes nos cuestionarios de avaliación, a actitude e o compromiso profesional e que no noso equipo tamén valoramos como claves do éxito da intervención psicosocial:

A actitude da profesional que ten que ver co respecto e a crenza profunda de que as persoas queren mellorar a súa situación; traballar dende esa posición, fixo que se visibilizarán as súas fortalezas e se mobili-

zarán automaticamente, buscaron eles mesmos a información, preguntaron con respecto, aprenderon a facerse cargo da súa propia participación, e do espazo como algo propio.

Esta actitude permitiu que montasen o seu blog, o seu facebook, e a gaceta mensual, como ferramentas propias para acadar esa inclusión activa tan desexada, dende os profesionais e tan incomprendida dende as persoas excluídas. Igualmente permitiu que traballasen en cuestións que eu non compartía na súa totalidade, como foron as clases de debuxo ou os contidos dalgunhas gacetas.

O compromiso coa intervención social; directamente relacionado coa actitude, pero dende un punto de vista máis profundo, no que unha vez que a semente está posta hai que regala e coidala independentemente da climatoloxía pasaxeira.

Conecto isto cos actuais tempos de crise de valores para que podamos seguir vendo o bosque, para que as árbores non nos impidan ver o bosque. As profesionais da intervención social somos bosque, e o asistencialismo só é unha póla dunha das nosas árbores, a participación e o empoderamento son a maioría das árbores do noso bosque esa é a nosa misión, darlles poder e participación ás persoas pobres e excluídas, a min só me queda agradecerlles a todas as que pasaron polo Equipo Municipal de Inclusión Social a oportunidade de aprender con elas.

A comunicación de peche do servizo en novembro do 2010, fixo que a actividade do grupo cambiase, xa que a maioría das persoas participantes querían “facer algo”, ao respecto, fortalecidos polo proceso de participación, a impotencia ante o que eles consideraban unha inxustiza, (perder un servizo que lles era moi útil) ese “facer algo”, transformouse nunha campaña pública:

Neste marco revisaron o nome, xa que presentarse publicamente como “grupo boa vida”, dáballes pouca formalidade, o nome tiña que indicar algo máis, e as persoas que viaxaron a Madrid propuxeron “inclusión social”, pero aínda quedaba algo pendente, eles querían que se vira que

eran suxeitos activos do grupo e que no nome se vira o que pretendían, polo tanto incluímos “activa”.

Así o novo nome (Boa Vida Inclusión Social Activa) identifica claramente que é un grupo que busca unha vida boa incluídos na sociedade dun xeito activo. O que encaixaba perfectamente cos sinais de identidade traballados os meses anteriores.

Sabemos que para que un grupo se consolide precisa ter un obxectivo común, unha loita e un éxito no seu haber, o que foi un “problema” nun primeiro momento converteuse nunha “loita ganada” cando as autoridades políticas municipais e o Defensor do Pobo déronlle a razón. E o servizo continuou 6 meses máis.

Así, a partir de pequenas accións, como un sorriso, foi crecendo no grupo a conciencia de que a súa forza está en actuar en colectivo e non individualmente, e de que as formas e os contidos, teñen moita relación, incluso o recoñecemento da situación de exclusión deixou de ser algo “doloroso”, para pasar a ser un sinal de identidade e un estandarte polo que loitar.

Cando se remata este artigo o grupo leva 9 meses traballando como asociación ao mesmo tempo que o Equipo Municipal de Inclusión Social clausurado.

CONCLUSIÓN

Ao revisar documentos teóricos ao respecto do traballo con grupos, conecto estas experiencias coa pedagogía de Paulo Freire (1986) cando nos di que na medida en que a persoa se integra nas condicións do seu contexto de vida e reflexiona sobre ela, achega respostas aos desafíos que se lle presentan, crea cultura e integra activamente o seu propio proceso de cambio, e con Patricia Schorne (2005) cando sinala que o traballador social ten como función “concientizar” ensinando aos grupos a organizarse, espertar neles o desexo de elaborar o seu propio camiño para enfrontar os seus problemas e non esperar que a solución chegue do “estado providencia”. Sen a perspectiva de grupo é imposible avanzar cara unha integración “real”.

Das tres traxectorias dun proxecto educativo, que sinalan na obra “como animar un grupo”, A. Beauchamp, R. Graveline e C. Quiviger, (1985) (centrados na información e os coñecementos, nas actitudes ou no saber facer) o grupo Boa Vida Inclusión Social Activa partiu das actitudes, do saber vivir ou saber ser, para ir afondando no saber facer. A combinación destas dúas liñas fai que o percorrido deste grupo sexa rico en creatividade e que os froitos futuros sexan sorprendentes sempre coa seguridade de ter traballado sobre as actitudes e o saber vivir.

Cada grupo, cada profesional, cada institución é cada momento histórico é único e irrepetible, por iso son das que pensa que non hai experiencias trasladables nin repetibles, o que si temos como profesionais é un saber científico e sabemos que ao considerar a comunidade, como comunidade inclusiva, significa que existe o compromiso da inclusión social e iso profunda sobre a idea de que todos os membros da devandita comunidade expresan diversidade e que esta diversidade produce aprendizaxes recíprocas.

Trátase tamén de asumir a diferenza, a posibilidade de que “excluídos e incluídos” participen dun diálogo do que obteñen beneficios mutuos, ou o que é o mesmo, aceptar que as persoas “supostamente excluídas” están en condicións de construír comunidade conxuntamente como o resto dos cidadáns. É, xa que logo, un cambio de concepción que pretende ir máis aló do debate obxecto-suxeito, rompen as barreiras do poder que definen as relacións da intervención profesional para construír un modelo que teña como principio fundamental a condición de cidadanía.

A diversidade nunca debe ser un obstáculo para conseguir a igualdade. Dito doutra forma, partimos de considerar os aspectos relevantes dunha realidade social diversa, como expresión da “riqueza social” presente no medio. A exclusión tamén forma parte da paisaxe social na que vivimos, con todo, poucas veces escoitamos a súa voz, senón é a través de intermedarios profesionais.

É por iso que propomos un modelo comunitario que facilite espazos e condicións necesarias para que todas as persoas dispoñan das mesmas oportunidades para expresar a súa voz e atopar solucións para os diversos problemas. É neste marco onde entendemos por rede social, aquel conxunto de relacións significativas para unha persoa ou grupo que se dan nun contexto xeográfico concreto no cal poden producirse sentimentos de vinculación que favorecen a aparición de sistemas de apoio social formais e informais.

O sentimento de pertenza á comunidade manifestaríase non só na medida en que desenvolve mecanismos de participación e integración, senón tamén na capacidade dos seus membros para xerar no seu seo sentimentos de vinculación que poñan en valor as relacións de veciñanza fundamentadas nos valores da reciprocidade, o intercambio e a axuda mutua.

BIBLIOGRAFÍA

- Gil Villa, F. (2002). *La exclusión social*. Barcelona: Ariel.
- Tezanos, J. F. (1999). *Tendencias en desigualdad y exclusión social. Tercer foro sobre tendencias sociales*. Madrid: Sistema.

- Red Vega, N. (1993). *Aproximaciones al trabajo social*. Madrid: Siglo XXI
- Castel, R. (1997). *La metamorfosis de la cuestión social*. Buenos Aires: Paidós.
- FOESSA. (2012) *Exclusión y Desarrollo Social, Análisis y perspectivas*. 2012. Madrid: Cáritas Española.
- Freire, P. (1986). *La educación como práctica de la libertad*. Madrid: Siglo XXI.
- Schorne, P.(2005). *Dinámica de grupo en Trabajo Social*. Salamanca: Amarú.
- Beauchamp, A, Graveline, R, e Quiviger, C. (1985). *Cómo animar un grupo*. Barcelona: Sal Terrae.